

پژوهش‌های مدیریت در ایران

دوره ۲۳، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۸

واکاوی ساختار جاری نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر

مانایی

غلامحسین مسلمانی^۱، عادل آذر^{۲*}، هاشم معزز^۳، محمدجواد ارسطو^۴

۱. دانشجوی دکتری مدیریت، دانشگاه تهران، پردیس فارابی، دانشکده مدیریت و حسابداری

۲. استاد دانشگاه تربیت مدرس

۳. استادیار دانشگاه تهران، پردیس فارابی، دانشکده مدیریت و حسابداری

۴. دانشیار دانشگاه تهران، پردیس فارابی، دانشکده حقوق

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۲/۳۰

تاریخ ارسال: ۱۳۹۷/۱۲/۶

چکیده

ساختار حکومت جوامع مختلف ضمن تفاوت‌های موجود کارکردی مشابه ولی با کیفیت‌های متفاوت دارند و جهت رفع مشکلات بایست روابط بین نهادهای حکومت دارای سازوکار مطلوبی باشند. از آنجا که مدل سیستم‌های مانا ابزاری را در اختیار می‌گذارد تا ساختار فعلی سیستم‌ها یا ساختاری جدید را عرضه یابی و طراحی نماییم در این پژوهش با هدف شناسایی ساختار حکومتی و همچنین عرضه یابی این ساختار از آن بهره گرفته شد.

هدف ما بررسی مانایی ساختار جاری حکومتی کشور از منظر سیستمی و مانایی و با استفاده از روشی علمی است که به دنبال آن با بکارگیری چارچوب مدل سیستم‌های مانا و روش سه مرحله‌ای جکسون عناصر ساختاری حکومت، وظایف و روابط میان آنها شناسایی و نسبت به عرضه‌یابی ساختار حکومت اقدام شده است.

پس از بررسی و عرضه‌یابی صورت گرفته بر روی ساختار احصاء شده، این ساختار تا حدی مانا تشخیص داده شد و خطاهای پرتکرار در سیستم‌های مانا بر روی آن مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به خطاهای موجود پیشنهادات کاربردی ارائه گردید.

واژگان کلیدی: ساختار حکومت، عرضه‌یابی، مدل سیستم‌های مانا (VSM)، مانایی، قانون اساسی

۱- بیان مساله

در این موضوع که بشر در هر زمان نیاز به حکومت و رهبری دارد، هیچ گونه تردیدی وجود ندارد، به گونه‌ای که در طول تاریخ اجتماعی انسان، همه خردمندان و دانایان به آن اذعان کرده اند [۱، ص ۱۱۷] و حکومت را گرانبهاترین دستاورد بشریت [۲، ص ۱۰] برشمرده اند. مساله اداره دولت و حکومت، مساله راهبری جامعه‌ای است که ناگزیر به سوی آینده و تحولات پیش بینی نشده آن خیز برمی‌دارد [۲، ص ۹۱]. از ویژگی‌های هر نظام سیاسی پویا این است که در عین برخورداری از ثبات، خود را با شرایط متغیر محیطی انطباق دهد. در واقع این تغییر و تحولات در ساختار نظام سیاسی نشان از پویایی سیستم است و این که نظام سیاسی با رصد کردن موقعیت خود دائماً می‌کوشد پیشرو باشد و نقصان‌های احتمالی را رفع کند تا کارایی و بازده سیستم را افزایش دهد. این تغییر و تحولات زمینه ساز توانایی نظام و مقبولیت آن در میان آحاد مردم خواهد شد [۳، ص ۲۷].

تغییرات ساختاری هر حکومت با توجه به تغییرات پیش روی دولت‌ها امری بدیهی، لازم و ضروری بوده که حاکی از پویایی آن نظام می‌باشد. همانطور که در چهل سال گذشته در نظام جمهوری اسلامی ایران شاهد آن بوده‌ایم که پس از گذشت کمتر از ده سال از تشکیل حکومت تغییراتی قابل توجه در قانون اساسی کشور و ساختار حکومت صورت گرفت [۴، ص ۳۸-۴۲] پس از آن به فراخور مسائل و رخدادهای متفاوت بحث تغییرات ساختاری در حکومت مطرح بوده است و بویژه در سال‌های اخیر شدت بیشتری گرفته تا جایی که مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان استان کرمانشاه به طرح این مساله پرداختند.

ساختارها [از جمله ساختار قانون اساسی و حکومت‌ها] برگرفته از اندیشه انسانی بوده و کارآمدی آنها در میزان توفیقشان در رفع نیازهاست که طبعاً ملاک پیشرفت آنها نیز موفقیت در مسائل عملی است. ساختارها تحت تأثیر ارزش‌ها و غایات و همچنین متأثر از فرهنگ و شرایط محیطی‌اند، از این رو به نظر می‌رسد ساختار موفق، ساختاری متناسب با ارزش‌ها، جهان‌بینی، غایات، فرهنگ و شرایط محیطی و بومی باشد. پس مبنا آن است که ساختار به عنوان یک اعتبار انسانی باید برای رسیدن به ماهیت و غایت مورد نظر که می‌خواهد بدان دست یابد، جعل شود [۵، ص ۳۶].

هدف مقاله ابتدا مدل نمودن ساختار حکومتی جاری کشور و سپس عارضه یابی این

ساختار از منظر سیستمی و با استفاده از روشی سیستمی یعنی مدل سیستم مانا^۱ می‌باشد. در نهایت به دنبال بررسی مانایی ساختار فعلی نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشیم.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. دولت و حکومت

مفهوم حکومت ممکن است معانی متفاوتی را به ذهن آدمی متبادر سازد [۲، ص ۲۰]. بسیاری از نویسندگان مفاهیم "دولت" و "حکومت" را به یک معنا به کار می‌برند [۶، ص ۵۷]. همینطور در برخی از تعاریف، دولت مترادف با حکومت و در برخی تعاریف، صفت مشخص‌کننده و یکی از عناصر آن بیان شده است [۷، ص ۱۳۴].

واژه حکومت از ریشه عربی حکم می‌آید که به معنی قضاوت کردن، دستور دادن، داوری کردن و همین‌طور جلوگیری کردن و دهنه زدن به اسب است. این واژه با واژه حکمت به معنی دانایی نیز هم‌ریشه است [۸، ص ۱۰۷]. واژه Govern به معنی بکار بردن^۲ مستمر اقتدار حاکم بر چیزی؛ بویژه کنترل و هدایت خط مشی گذاری و اداره آن خط مشی است [۹]. در این تعریف واژگان بکار بردن، مستمر^۳، اقتدار^۴، کنترل و هدایت^۵، خط مشی گذاری^۶ و اداره خط مشی^۷ قابل اهمیت است و هر کدام دارای بار معنایی متفاوتی هستند که ترکیب آنها در تعریف حکومت مفاهیم متعددی از آن را می‌سازد.

در تعریف دیگری از واژه Govern آمده است: کنترل سرعت (یک ماشین) بویژه با استفاده از راهکارهای خودکار [۹]. در این تعریف نیز واژگان مهمی مانند سرعت، ماشین و خودکار آمده است که حائز توجه هستند. همانطور که مشاهده می‌شود در این تعریف نیز واژه کنترل به کار رفته است که فعل اصلی هم می‌باشد. از تعاریف بالا چنین برمی‌آید که فعل کنترل کردن هسته مفهومی حکومت کردن می‌باشد. همانطور که بیلی و جانسون (۱۹۹۹) بیان کردند "حکومت کردن کنترل کردن است" [۱۰].

جدول ۱. جمع بندی مفهوم حکومت

ردیف	نویسنده/متفکر	سال	تعریف و مفاهیم
۱	فاینر	۱۹۷۴	۱. فراگرد حکمرانی و اعمال مقتدرانه قدرت (حکومت کردن)؛ ۲. وضعیتی حاکی از سلطه منظم (حکومت داشتن)؛ ۳. مقامات و افرادی که منصب های اقتدار را در جامع اشغال کرده اند (حکمرانان)؛ و ۴. سیستمی که از طریق آن بر جامعه حکمرانی می شود (ساختار حکومتی) [۱۱].
۲	فوکو	۱۹۷۷	نه تنها محدود به ساختارهای سیاسی و اداری بلکه شامل شیوه هدایت رفتار افراد و گروه ها می شود [۱۲، ص ۳۵۸].
۳	وینسنت	۱۹۸۷	مجری و حامل اقتدار است و این اقتدار مستمر، فراتر و برتر از حکام و اتباع بوده و به سازمان سیاسی کشور تداوم و همبستگی می بخشد [۶، ص ۱۰].
۴	جانسون و بیلی	۱۹۹۹	نه فقط ابزاری برای کسی که در قدرت است بلکه وسیله ای برای حفظ یک نظم اخلاقی و یا پیشرفت به یک نظم والاتر [۱۰].
۵	قاضی	۱۳۸۸	مجموعه ارگان هایی که به واسطه آنان، حاکم اعمال اقتدار می کند. شامل قشر سیاسی قوه مجریه، مجلس و دستگاه های دیوانی، اداری و اجرایی [۱۳، ص ۱۰۱].
۶	حافظ نیا	۱۳۹۱	همان ساختار سیاسی و بعنوان روبنا که سرزمین و ملت زیربنای آن است [۱۴، ص ۲].

در جدول ۱ مهمترین نظرات متفکران و نویسندگان در خصوص حکومت جمع بندی شده است. بر این اساس مقصد ما از دولت و حکومت به تعریف چهارم فاینر از حکومت و همچنین حافظ نیا نزدیک تر می باشد.

۲-۲. ساختار حکومت از منظر سیستمی

یک سازمان نیز مانند بدن انسان از طریق یک فرایند منظم که با توجه به کل سازمان به کار بسته می شود با حفظ هویت خویش زنده خواهد ماند. هویت یک سازمان از طریق فرایندهای یادگیری، سازگاری و تکامل پابرجا خواهد ماند [۱۵، ص ۵؛ ۱۶، ص ۳۳۸]. شناسایی ارتباطاتی علی میان موضوعات پیچیده [از جمله ساختار حکومت] مسأله ای ساده نیست و این بدلیل مواجهه با شیوه های متفاوت فهم، بحث و در نهایت تعامل با چنین موضوعاتی است که این

شیوه‌ها از بنیان‌های متفاوت هستند [۱۷].

استافورد بیر^۸ (۲۰۰۲-۱۹۲۶) توضیح داد که می‌توان جوامع را به عنوان «تعامل چندپایداری»^۹ یا سیستم‌هایی پیچیده و همچنین شیوه‌هایی که پیچیدگی را مدیریت می‌کنند را با استفاده از قوانین تنوع لازم آشنی مدل کنیم [۱۸، ص ۶۸۷]. بحث او این بود که به منظور کنار آمدن با پیچیدگی بیش از اندازه نیاز به در نظر گرفتن ساختارهایی مناسب است، نه ساختارهای متمرکز و نه غیرمتمرکز، بلکه ساختارهایی با توازن صحیح و در نتیجه اینکه قادر به کنار آمدن با تنوع محیطی باشند. او نشان داد که چگونه دیدگاهی سایبرنتیکی به برنامه ریزی و سیاستگذاری مبتنی بر موضوعات تنوع لازم، حکومت را بعنوان تسهیلگر تغییراتی بنیادی خواهد دید که در سطح محلی ظهور می‌کند.

بیر ریشه‌هایی برای درک مجدد حکومت جوامع بنا نهاد که از کار وی بعنوان مشاور حکومت آلمند در شیلی برگرفته است. پروژه سایبرسین^{۱۰} او یک تلاش پیشرو جهت تغییر بنیادی اساس حکومت مداری از کنترل مرکزی به خود سازماندهی و خود تنظیمی- با استفاده از اطلاعات زمان واقعی- بود. تلاش‌های متعددی در سرتاسر جهان از کار او الهام گرفته اند. بنابراین مقصد ما در اینجا مدل کردن ساختار فعلی حکومت جمهوری اسلامی ایران با استفاده از مدل سیستم‌های مانا است که مبتنی بر سایبرنتیک سازمانی و برگرفته از ساختار بدن انسان می‌باشد. با این روش می‌توانیم ارتباط میان نهادهای را شناسایی نموده و کل ساختار حکومت را از جهت خودسازمانده و خود تنظیم بودن سیستم مورد بررسی و عارضه‌یابی قرار دهیم.

۲-۳. مدل سیستم‌های مانا

استافورد بی‌یر یکی از پیشگامان رویکرد پیچیدگی به پایداری [۱۸، ۶۸۷] ریشه‌هایی برای درک مجدد حکومت جوامع را بنا نهاد که در اصل از کار وی بعنوان مشاور حکومت آلمند در شیلی برگرفته شده است [۱۹، ص ۲۴]. وی توضیح می‌دهد که جوامع را می‌توان با استفاده از قوانین تنوع لازم آشنی^{۱۱} به عنوان «تعامل چندپایداری»^{۱۲} یا سیستم‌هایی پیچیده مدل کنیم [۱۸]. بحث او این بود که به منظور کنار آمدن با پیچیدگی بیش از اندازه نیاز به در نظر گرفتن

ساختارهایی مناسب است؛ نه ساختارهای متمرکز و نه غیرمتمرکز؛ بلکه ساختارهایی با توازن صحیح که در نتیجه آن قادر به کنار آمدن با تنوع محیطی باشند. او نشان داد که چگونه دیدگاهی سایبرنتیکی به برنامه‌ریزی و سیاستگذاری مبتنی بر تنوع لازم، حکومت را بعنوان تسهیلگر تغییراتی بنیادی^{۱۲} خواهد دید که در سطح محلی ظهور می‌کند [۱۹، ص ۱۴].

مدل سیستم ما متشکل از ۵ زیر سیستم بوده که هر کدام دارای نقش مشخصی می‌باشد. این اجزاء را سیستم های ۱ تا ۵ نامگذاری کرده اند که در ادامه تشریح می‌گردد.

زیرسیستم ۱: همان فرآیندهای اصلی می‌باشد. هر فرآیند اصلی دارای کارکردی مدیریتی است و به تعداد فرایندهای اصلی از این زیر سیستم خواهیم داشت. معادل زیر سیستم ۱ را در بدن میتوان از ماهیچه ها، قلب، کلیه ها و ... نام برد.

زیرسیستم ۲: این زیرسیستم عملیات زیرسیستم ۱ را هماهنگ می‌کند. این عمل نوسان عملیات زیرسیستم ۱ را برطرف می‌کند. این زیرسیستم در حقیقت کارکردهای مدیریتی مستقل هر فعالیت اصلی را هماهنگ و نقش کنترل ناخودآگاه مستقل را ایفا می‌کند. معادل این سیستم در بدن ما سیستم عصبی خودمختار می‌باشد.

زیرسیستم ۳: این سیستم را زیرسیستم انسجام می‌نامیم و مسئولیت نظارت بر زیرسیستم ۱ برای جلوگیری از تخطی از مرز سیستم را بر عهده دارد. در حقیقت این زیرسیستم مسئول اعمال فعلی و درونی سیستم است. وظیفه این سیستم در بدن انسان را ساقه مغز (شامل پایه، پیاز و پل مغز) بر عهده دارد.

زیرسیستم*۴: این سیستم در خارج از ستون فرماندهی قرار دارد که آنرا سیستم ممیزی می‌نامیم و در حقیقت با انجام برخی بازرسی‌های پراکنده و اعتبارسنجی اطلاعات ارسالی در ستون فرماندهی بر انعطاف‌پذیری بیشتر و تحویل به موقع تاکید دارد.

زیرسیستم ۴: امور مرتبط با آینده و محیط سیستم را مدیریت می‌کند. این زیرسیستم را سیستم هوشمندی می‌نامیم که محیط سیستم را تحت نظر قرار می‌دهد و به سیستم کمک می‌کند تا برای آینده برنامه‌های لازم را اتخاذ و بقا را تضمین نماید. این وظیفه در بدن انسان توسط مغز میانی صورت می‌گیرد.

زیرسیستم ۵: این زیرسیستم مغز سیستم بوده و دارای بیشترین حد اختیار می‌باشد. این

سیستم تعادل میان حال و آینده سیستم را برقرار می‌نماید و از دیگر وظایف آن حفظ هویت و تعیین چشم اندازهای سیستم می باشد. این زیرسیستم در انسان معادل قشر مغز می‌باشد. هر سطح از جزئیات یک سیستم مانا در قالب شبکه‌هایی مرتبط تعریف می‌شود و اگر به جزئیات هر شبکه توجه کنیم به وجود سیستمی مانا در داخل هر فعالیت اصلی آن پی می‌بریم که به آن «سطوح بازگشتی» گویند [۲۰، ص ۲۲۸؛ ۲۱، ص ۶] و به معنای در ارتباط بودن سیستم‌های مدیریتی (زیرسیستم‌های ۲ تا ۵) سیستم مانا در سطوح مختلف است.

۲-۴. پیشینه پژوهش

از آنجا که طراحی ساختار یک حکومت موضوع ویژه‌ای بوده تحقیقات مربوط به آن کم و در بسیاری از موارد گزارش های آن انتشار نمی‌یابد. البته سوابق پژوهشی درباره موضوعات دیگر مرتبط با حکومت، حکمرانی و دولت وضعیت بهتری نسبت به طراحی ساختار آن دارد، هر چند در آن باره هم پژوهش های منسجمی صورت نگرفته است. مهمترین مطالعات صورت گرفته و در دسترس داخلی و خارجی مورد بررسی قرار گرفته در جدول ۲ خلاصه شده است.

جدول ۲. خلاصه پژوهش‌های گذشته

ردیف	سال	پژوهشگر	عنوان	نتایج و یافته ها
۱	۱۹۷۱- ۱۹۷۳	استافورد بیر	پروژه سایبرسین	جامعه شیلی به ۱۲ سطح تقسیم و با در نظر گرفتن ۵ زیر سیستم پیشنهادی مدل سیستم مانا، حکومت شیلی طراحی شد [۲۰، ۱۹، ۲۲].
۲	۱۹۹۲	جورج باین ^{۱۴}	ساختار و عملکرد حکومت‌های محلی	مطالعه دو جنبه اصلی ساختاری حکومت، جدایی و فشردگی، در سطح حکومت محلی دو کشور آمریکا و انگلستان. نتیجه اینکه سیستمی تک لایه ممکن است به کارایی بهتری منجر نشود و همچنین مزایای یک سیستم دو لایه کمتر از آنچه می باشد در نظر گرفته شده است [۲۳].
۳	۱۹۹۳	ال گور ^{۱۵}	خلق حکومتی که بهتر کار کند و کمتر هزینه کند	ارائه پیشنهادهایی برای سیستم حکومت مرکزی : ۱. قطع تشریفات زائد اداری ۲. قرار دادن مشتریان در اولویت نخست ۳. تقویت کارکنان جهت کسب نتایج و ۴. اتمام برگشت به اصول ابتدایی [۲۴].

ادامه جدول ۳

ردیف	سال	پژوهشگر	عنوان	نتایج و یافته ها
۴	۱۹۹۳	دیوید ازبورن	بازتاسیس حکومت	بهره‌وری حکومت بواسطه معرفی تعدادی از اصول که هم اکنون بطور موثری در برخی از بخش های کشور بکار گرفته شده اند می‌تواند در تمام سطوح افزایش یابد[۲۵].
۵	۲۰۰۲	ادوین بتون	ارائه خدمات استانی: آیا ساختار حکومت مهم است؟	همبستگی قوی ای میان نوع حکومت استانی و هزینه‌کرد برای ارائه خدمات وجود دارد. همچنین اتصال محکمی میان نوع حکومت استانی با ارائه خدمات در سه سطح سنتی، محلی و منطقه ای دارد[۲۶].
۶	۱۳۷۷	میرمحمدی	طراحی ساختار مطلوب نظارت در نظام اداری جمهوری اسلامی ایران	ساختار مطلوب نظارت در نظام اداری جمهوری اسلامی ایران، ساختاری است که: ۱. پیچیدگی پایین ۲. رسمیت کم ۳. عدم تمرکز در اجرا ۴. متمرکز و یکپارچه در سیاستگذاری ۵. وجود هماهنگی بین سازمانهای نظارتی ۶. استفاده از نظارت همگانی ۷. استفاده از فن آوری اطلاعات ۸. داشتن ساختار حرفه ای و تخصصی ۹. استفاده از نگرش نظام گرا (سیستمی)، باشد[۲۷].
۷	۱۳۸۳	زارعی	حکمرانی خوب، حاکمیت و حکومت	حکمرانی خوب پیوند وثیقی با نوع ساختار حکومت دارد و ساختارهای دمکراتیک از شرایط پیشینی حکمرانی خوب است[۲۸].
۸	۱۳۸۷	اخترشهر	توزیع قدرت در ساختار قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	پاسخ به این شبهاتی پیرامون توزیع قدرت در نظام جمهوری اسلامی ایران در چهار محور کلی عبارت از: ۱. جایگاه مردم در قانون اساسی ۲. جایگاه رهبری نظام ۳. اصل دموکراتیک بودن نظام ۴. سهم خواهی روحانیت و مساله قدرت [۲۹].
۹	۱۳۸۹	عقدایی	ساختار حکومت، ویژگی ها و کارکردهایش در مرصاد العباد	نجم الدین رازی بر ضرورت حکومت تاکید می‌ورزد و دولت و دین را چنان دو روی یک برگ می داند و معیارهای ارزیابی حکومت و حاکمان را از شریعت اخذ می کند. رازی به حکومت به مانند بدن نگاه می‌کند که اعضای آن باید با یکدیگر و با کل نظام در تعامل باشند[۳۰].
۱۰	۱۳۹۰	اسدیان	تاملی در تعاملات قوای مجریه و مقننه	روابط میان قوای مجریه و مقننه در همه نظام ها یکسان نیست. قوای مجریه در دنیا عمدتاً یا تابع قوای مقننه و تحت کنترل نظام‌مند آن می باشند و یا خود قوه ای مستقل و با اختیارات ذاتی‌اند[۳۱].

ادامه جدول ۴

ردیف	سال	پژوهشگر	عنوان	نتایج و یافته‌ها
۱۱	۱۳۹۱	صلاحی و بهادری	ساختارهای اساسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عراق، مطالعه تطبیقی	بررسی و مقایسه ساختار حکومتی دو کشور و تعیین تفاوت‌های ساختاری آن از جمله: ۱. بسط بودن ایران در مقابل فدرالی بودن عراق، ۲. تمایز در جایگاه و نقش دین در قانون گذاری و اداره جامعه، و ۳. پارلمانی بودن عراق در مقابل نیمه ریاستی بودن ایران [۳۲].
۱۲	۱۳۹۳	گرچی و رضایی	حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه	حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه یک اصل کلی است که از طریق آن می‌توان به جزئیات مشخص و روشنی دست یافت زیرا اوضاع و احوال کشور در هر زمان مستلزم تدبیر متناسب است [۳۳].
۱۳	۱۳۹۴	قربانی	حکمرانی خوب و ارزیابی حاکمیت و حکومت در قانون اساسی جمهوری اسلامی	اصل تفکیک و تعامل قوا به عنوان یک اصل مهم سازمانی، تبیین کننده شکل اصلی حکومت بوده و با توزیع و سرشکن کردن قدرت سیاسی منجر می‌شود وظیفه هر یک از قوا مشخص و هر کدام مکانیزم نظارتی ... و در نتیجه بین قوا و سیستم تعادل و توازن برقرار گردد و حاصل آن ایجاد حکومت پاسخگو و قانونمند خواهد بود [۳۴].
۱۴	۱۳۹۴	میرمحمدی و همکاران	الگوی روابط نهادهای حاکمیتی در جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اصول قانون اساسی و ارائه پیشنهادات ۹گانه در جهت شفافیت بهتر از نظر سازوکار نظارت و تعادل [۳۵].	ترسیم الگوی مطلوب روابط بین نهادهای حاکمیتی در نظام جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اصول قانون اساسی و ارائه پیشنهادات ۹گانه در جهت شفافیت بهتر از نظر سازوکار نظارت و تعادل [۳۵].

همانطور که در مرور پیشینه پژوهش نیز نمایان می‌باشد عمده پژوهش‌ها بدون نگاهی سیستمی به بررسی ساختار حکومت‌ها پرداخته اند و توصیه‌ها، پیشنهادها و راهکارهای ایشان مبتنی بر قواعد، رویه، پروتکل یا چک لیستی فراگیر و از پیش تعیین شده نمی‌باشد. پژوهش جاری بحث بررسی و ترسیم ساختار حکومت را بر اساس چارچوبی سیستمی به پیش می‌برد و امر عارضه یابی ساختاری را با توجه به چک لیستی از خطاهای پرتکرار در تمامی سیستم‌ها انجام می‌دهد. در ادامه و در بخش بعد روش پژوهش و مدل سیستم‌های مانا بعنوان چارچوب اصلی و مراحل آن تشریح شده است.

۳- روش پژوهش

طرحی سیستم‌ها در شرایطی بسیار پیچیده و غیرقابل پیش‌بینی شکل می‌گیرد [۳۶، ص ۱۰۸]. بنابراین مدل سیستم‌های مانا، یکی از روش‌های مواجهه با پیچیدگی، را چارچوب پژوهش قرار داده‌ایم. از آنجا که مورد مطالعه ما ساختار جاری حکومت کشور بوده و هدف عارضه‌یابی این ساختار است، با مرور و بررسی منابع و واقعیت موجود از جمله متن قانون اساسی، وظایف و ماموریت‌های قوا و ... نهادهای حکومت و همچنین وظایف، ارتباطات و نوع ارتباطات میان این نهادها را شناسایی نموده و در چارچوب مدل سیستم‌های مانا قرار گرفته است. سپس از طریق مقایسه ساختار شناسایی شده با مدل استاندارد و همچنین پروتکل‌های این چارچوب عمل عارضه‌یابی انجام پذیرفته است.

برای استفاده از مدل سیستم‌های مانا جهت عارضه‌یابی تا کنون سه روش معرفی شده است [۳۷، ص ۹۶] که عبارتند از: روش سه مرحله‌ای جکسون، روش پنج مرحله‌ای ویپلن [۳۸] و روش پنج مرحله‌ای پرز ریوس [۳۹]. روش مورد استفاده در این پژوهش همان روش سه مرحله‌ای جکسون می‌باشد که در ادامه تشریح شده است.

گام اول- شناسایی سیستم

در این مرحله لازم است سیستم مورد بررسی به طور دقیق شناسایی شود. در این راستا جکسون چک لیست زیر جهت پاسخگویی پیشنهاد نموده است.

۱. هدف (اهداف) سیستم را مشخص کنید (با استفاده از رویکرد های مشارکت جویانه).
۲. سیستم مرتبط با دستیابی هدف (اهداف) را تعیین کنید (این سیستم "سیستم کانونی" نامیده می‌شود و در سطح ۱ سطوح بازگشتی قرار دارد).
۳. سیستمی را که سیستم کانونی جزئی از آن محسوب می‌شود را مشخص کنید (سیستم بزرگتر، محیط) (این سیستم در سطح صفر سطوح بازگشتی قرار دارد).
۴. اجزای مانا از سیستم ۱ را در سیستم کانونی مشخص کنید (آشکار سازی پیچیدگی)، این اجزا آن‌هایی هستند که سیستم کانونی را می‌سازند (این‌ها در سطح دوم سطوح بازگشتی قرار دارند).

گام دوم- عارضه‌یابی سیستم

جدول ۵. چک لیست عارضه یابی سیستم‌ها

موارد مورد بررسی در هر زیر سیستم	
<p>محیط، عملیات و مدیریت محلی را برای هریک از اجزای سیستم ۱ مشخص کنید. اطمینان حاصل کنید که هر یک از اجزای سیستم ۱ ظرفیت دارند که به طور مستقل مانا باشند. بررسی محدودیت‌های اعمال شده از سوی مدیریت سطح بالاتر. سوال کنید پاسخگویی هریک از اجزا چگونه است و چه شاخص‌هایی برای عملکرد ملاک است. مدلسازی سیستم ۱ مطابق با مدل سیستم‌های مانا.</p>	سیستم ۱
<p>تهیه فهرست منابع ممکن برای تعارض و نابسامانی در سازمان. شناسایی اجزای مختلف سیستم ۲ که برای اطمینان از هم‌نوایی و هماهنگی لازم‌اند. سوال کنید درک سازمان از سیستم ۲ چگونه (تهدیدکننده و یا تسهیل کننده) است.</p>	سیستم ۲
<p>فهرست فعالیت‌های سیستم ۳ در سیستم کانونی. چگونگی اعمال اختیار سیستم ۳ (استبدادی و یا دموکراتیک) و حد اختیارات اجزای سیستم ۱ میزان تبدیل سیاست‌های کلان سازمان را به طرح‌های عملیاتی توسط سیستم ۳ بررسی چگونگی چانه زنی بر سر منابع در میان اجزای سیستم ۱ چه کسی عملکرد اجزای سیستم ۱ را نظارت می‌کند؟ (سیستم ۳) ممیزی‌های اعمال شده توسط سیستم ۳ در خصوص سیستم ۱ و میزان مناسب بودن آن بررسی تسهیل کنندگی فعالیت های کنترلی در دستیابی به اهداف شیوه اندازه گیری عملکرد اجزای سیستم ۳ در رابطه با امکان دستیابی به اهداف</p>	سیستم ۳ و ۳*
<p>فهرست فعالیت‌های سیستم ۴ در سیستم کانونی و میزان توجه این فعالیت‌ها بر آینده. فعالیت‌های سیستم ۴ متضمن سازگاری با آینده هستند؟ سیستم ۴ جریان‌های محیطی را پایش و روندها را ارزیابی می‌نماید؟ سیستم ۴ نسبت به مسائل جدید نگاهی باز دارد؟ سیستم ۴ با گردآوری اطلاعات خارجی و داخلی، مرکز مدیریت و یا اتاق عملیات و محیطی برای تصمیم‌گیری فراهم می‌آورد؟ سیستم ۴ اطلاعات مرتبط با خودش را به طور مناسب پردازش، فیلتر و توزیع نماید؟ همه فعالیت‌های توسعه‌ای به طور واضح دستیابی به اهداف را تسهیل می‌کنند؟ عملکرد اجزای سیستم ۴ چگونه امکان دستیابی به اهداف را اندازه‌گیری می‌کند؟</p>	سیستم ۴

ادامه جدول ۶

موارد مورد بررسی در هر زیر سیستم	سیستم ۵
<p>مسئول سیاست‌گذاری کیست و چگونه این کار را انجام می‌دهد؟</p> <p>سیستم ۵ هویتی مناسب و اهدافی روشن برای سیستم مورد بررسی مشخص می‌نماید؟</p> <p>هنجارهایی که سیستم ۵ بنا گذاشته است چگونه ادراک سیستم ۴ را متأثر می‌کند؟</p> <p>هنجارهای سیستم ۵ چگونه بر ارتباط بین سیستم ۲ و ۴ اثر می‌گذارد؟ (تاکید بر ثبات یا تغییر)</p> <p>آیا سیستم ۵ به گونه‌ای سازمان یافته است که خلاقانه رفتار نماید؟</p> <p>آیا سیستم ۵ هویت مشترکی با سیستم ۱ به اشتراک می‌گذارد و یا مدعی تافته‌ای جداافتاده است؟</p>	

گام سوم - بررسی کانال‌های ارتباطی و حلقه‌های کنترلی

بررسی کنید که تمام کانال‌های اطلاعاتی و حلقه‌های کنترل به درستی طراحی شده‌اند. فهرستی از خطاهای پرتکرار که هنگام استفاده از مدل سیستم مانا در سازمان‌ها رخ داده است می‌تواند کمک کند تا بررسی‌های مدیریتی به حوزه‌های خطا خیز جهت‌گیری شود. در ادامه برخی از خطاهای پرتکرار در سازمان‌ها آمده است که توسط متخصصان حوزه سایبرنتیک مطرح شده است [۴۰ و ۴۱].

۱. اشتباه در شفاف نکردن اهداف و نتایج مورد انتظار از سطوح مختلف.
۲. خطای ناشی از تامین استقلال برای عناصر سیستم ۱
۳. خطای ناشی از اطمینان نسبت به وجود مدیریت محلی در سطح سیستم ۱
۴. سیستم‌های ۲، ۳، ۴ و یا ۵ بطور مستقل به دنبال مانایی خودشان باشند (آسیب شناسی خودنوگری^{۱۶}) بجای اینکه به کل سیستم خدمت کنند.
۵. عدم وجود هر کدام از سیستم‌های ۱ تا ۵ و یا عملکرد نامناسب آنها و بطور خاص
  - سیستم ۲ بسیار ضعیف است، بنابراین همکاری به‌خطر می‌افتد.
  - سیستم ۴ بسیار ضعیف است و بنابراین سیستم ۵ بر روی سیستم ۳ آوار^{۱۷} شده است.
  - سیستم ۵ کیفیات ضروری کل سیستم را برای سیستم‌های سطح بالاتر، نمایندگی نمی‌کند.

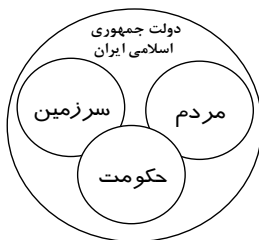
۶. جریان‌های اطلاعاتی با آنچه که برای سیستم مانا ضروری است انطباق ندارد.

۴- تحلیل و یافته‌ها

در این بخش با بکارگیری چارچوب مدل سیستم مانا و بهره‌گیری داده‌های موجود نسبت به بررسی ساختار حکومتی کشور اقدام می‌گردد. سپس ساختار موجود با مدل استاندارد تطبیق و با بکارگیری پروتکل‌های موجود عارضه‌یابی صورت می‌پذیرد.

گام اول: شناسایی سیستم

در این گام سیستم کانونی، اهداف، محیط، سیستم سطح بالاتر و اجزای آن را مشخص شده است. سیستم کانونی یا سیستم سطح ۱ در اینجا حکومت جمهوری اسلامی ایران می‌باشد که خود جزئی از سیستم سطح بالاتر (سطح ۰) یعنی دولت ایران است. همانطور در **Error!** **Reference source not found.** سرزمین و حکومت می‌باشد [۱، ۴، ص ۱].

شکل ۱. عناصر دولت جمهوری اسلامی ایران

اهداف سیستم کانونی با مراجعه به اصول دوم و سوم قانون اساسی قابل شناسایی است که برخی موارد در ادامه آمده است:

- کرامت و ارزش والای انسان و آزادی (اصل دوم، بند ۶)
- ایجاد محیط مساعد برای رشد فضائل اخلاقی (اصل سوم، بند ۱)

- بالا بردن سطح آگاهی های عمومی در همه زمینه‌ها (اصل سوم، بند ۲)
- آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه (اصل سوم، بند ۳)
- تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار ... (اصل سوم، بند ۴)
- تأمین آزادی های سیاسی و اجتماعی (اصل سوم، بند ۷)
- مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت .... خویش (اصل سوم، بند ۸)
- رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه (اصل سوم، بند ۹)
- ایجاد نظام اداری صحیح و تقویت کامل بنیه دفاع ملی (اصل سوم، بند ۱۰ و ۱۱)
- ایجاد رفاه و رفع فقر و ... (اصل سوم، بند ۱۲)
- تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی و امور نظامی (اصل سوم،

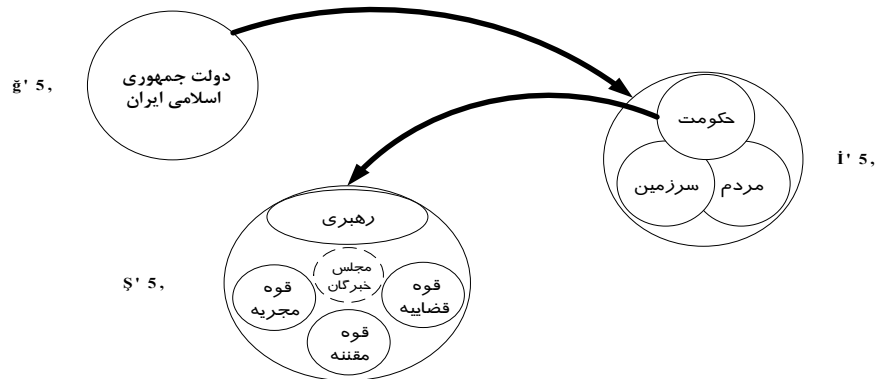
بند ۱۳)

- تأمین حقوق همه جانبه افراد ... و ایجاد امنیت قضائی ... و تساوی ... در برابر قانون (اصل سوم، بند ۱۴)

واضح است دستیابی به این اهداف از عهده یک نهاد یا قوه خارج می‌باشد بلکه بر عهده کل حکومت است که سیستم کانونی یا سطح ۱ پژوهش ما می‌باشد؛ حال باید دید که این حکومت از چه زیرسیستم‌هایی تشکیل شده است که در واقع همان سطح ۲ می‌باشد. از این رو ابتدا با مراجعه به قانون اساسی، اسناد و قوانین بالادستی و سایر منابع موجود نهادها و قوای مرتبط شناسایی شده (جدول ۷، Error! Reference source not found.) و ارتباط میان آنها با سطوح بالاتر ترسیم شده است (شکل ۲).

جدول ۷. سطح بندی نهادهای ساختار حکومتی جمهوری اسلامی ایران (منبع: یافته‌های پژوهش)

دولت جمهوری اسلامی ایران						سطح ۰	
حکومت					مردم	سرزمین	سطح ۱
رهبری	قوه مجریه	قوه مقننه	قوه قضائیه	خبرگان رهبری			سطح ۲

شکل ۲. سطوح و اجزاء حکومت جمهوری اسلامی ایران (منبع: یافته‌های پژوهش)

قدم نهایی از گام اول مدل کردن سیستم مورد بررسی است که بایست زیرسیستم های ۱ تا ۵ و همچنین کانالهای ارتباطی میان آنها و همچنین کانالهای محیطی را شناسایی نماییم. جهت انجام این مدل‌سازی بایست کارکرد و وظیفه هر کدام از سیستم‌های سطح ۲ و همچنین ارتباط میان آنها را بر اساس ادبیات مدل سیستم های مانا مشخص کنیم که این کارکردها در جدول ۸ فهرست شده است.

جدول ۸. کارکردهای مختلف اجزای مدل سیستم های مانا (منبع: جمع بندی ادبیات پژوهش)

کارکردها و مشخصه‌های سیستم های ۵ گانه مدل سیستم مانا			
کارکردها			شماره سیستم
		۱. فعالیت‌های اصلی	۱
۴. حل تعارض	۳. هماهنگی	۲. ثبات	۲
۷. بهینه سازی	۶. هم افزایی	۵. تنظیم داخلی	۳
	۹. ممیزی	۸. پایش	۳ ^o
۱۲. توسعه	۱۱. راهبرد	۱۰. انطباق	۴
۱۵. اختیار غایی	۱۴. هویت	۱۳. سیاست گذاری	۵

همانطور که در جدول ۸ قابل مشاهده است ۱۵ کارکرد برای یک زیر سیستم قابل تصور است که می‌توان با بررسی کارکردهای عملی یک سیستم که کدام یک (یا چند) از این کارکردهای ۱۵ گانه را دارد، شماره آن سیستم (۱ تا ۵) را تعیین نمود. از آنجا که بسیاری از کارکردهای زیرسیستم‌های ۵ گانه حکومت (در سطح ۲) از طریق نهادهای زیرمجموعه ایشان اعمال می‌شود پس می‌بایست نسبت به شناسایی آنها و همچنین وظایف و کارکردهای آنها اقدام شود. بنابراین قدم بعدی بررسی زیر سیستم‌های سطح ۳ ذیل هر سیستم سطح ۲ است. این امر با فهرست کردن این زیرسیستم‌ها، کارکردهایشان و سطح آن کارکرد به تفکیک هر سیستم سطح ۲ مورد بررسی قرار گرفته است. بعنوان نمونه جدول ۹ کارکردها و سطح بندی سیستم رهبری را نمایش می‌دهد. نکته قابل ذکر اینکه با در نظر گرفتن حوزه تحلیلی پژوهش فقط سیستم‌هایی از سطوح ۲ و ۳ بررسی شده‌اند که دارای حداقل یک کارکرد در سطح ۱ باشند و از میان آن نیز فقط وظایف و اختیاراتی فهرست شده‌اند که کارکردی در سطح ۱ داشته‌اند.

جدول ۹. کارکردها و سطح اعمال آن در سیستم رهبری و خرده سیستم‌های آن (منبع: قانون اساسی کشور و یافته‌های پژوهش)

رهبری				
عناصر	اصل	بند	شرح اصل	کارکرد سطح
رهبر	۱۱۰	۱	تعیین سیاست‌های کلی نظام پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام.	۱۳
		۲	نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام.	۸
		۴	فرماندهی کل نیروهای مسلح.	۵
		۶	نصب و عزل و قبول استعفا: الف. فقهای شورای نگهبان. ب. عالی‌ترین مقام قوه قضائیه ج. رئیس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. د. رئیس ستاد مشترک. ه. فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. و. فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی	۵
		۷	حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه.	۴ و ۵
		۹ و ۱۰	امضای حکم ریاست جمهوری و عزل رئیس جمهور	۵

ادامه جدول ۱۰

رهبری				
عناصر	اصل	بند	شرح اصل	کارکرد سطح
مجمع تشخیص مصلحت	۱۱۲، ۱۱۰ و ۱۷۷	۱	مشورت به رهبری در تعیین سیاست‌های کلی نظام، موارد ارجاعی و اصلاح یا تکمیل قانون اساسی	۱۱
		۸	حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست	۴
	۱۱۲	-	تشخیص مصلحت در موارد اختلاف شورای نگهبان و مجلس	۴
نیروهای مسلح	۱۵۰، ۱۴۳	-	پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام و نگهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن	۱
هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوا	حکم رهبری		بررسی و ارائه نظرات مشورتی در موارد حل اختلاف و تنظیم روابط سه قوه	۳ و ۴
شورای راهبردی روابط خارجی	حکم رهبری		کمک به تصمیم‌گیری‌های کلان و جست و جو از افق‌های نو در روابط خارجی جمهوری اسلامی و بهره‌مندی از نظرات نخبگان در این عرصه	۱۰ و ۱۱

در مرحله بعدی ماتریسی از ترکیب جدول ۸، **Error! Reference source not found.** در مرحله بعدی ماتریسی از ترکیب جدول ۸، **Error! Reference source not found.** و همچنین استفاده از جداول تحلیل کارکرد و سطوح هر زیرسیستم تشکیل شده است تا وضعیت هر کدام از نهادهای حکومتی قانون اساسی نسبت به سیستم‌های ۵ گانه مدل سیستم مانا مشخص گردد. این ماتریس که در جدول ۱۱ قابل مشاهده است مهمترین بخش برای مدل‌سازی ساختار سیستم کانونی است؛ در این سوپر ماتریس چنانچه سلولی دارای عدد باشد بدین معنی است که آن نهاد (سطر) نقش خرده سیستم مانا در آن ستون (سیستم‌های ۱ تا ۵) و کارکرد مرتبط (کارکردهای ۱ تا ۱۵) را داراست. همچنین اعداد ۱ و ۲ در هر سلول نشانه سطحی از حکومت (۱: سطح حکومت، ۲: سطح قوا) است که آن نهاد نقش و کارکردش را ایفا می‌نماید.

جدول ۱۱. سوپر ماتریس ارتباط میان خرده سیستم های حکومتی و خرده سیستم های مانا
(منبع: یافته‌های پژوهش)

سیستم حکومتی	سیستم مانایی		سیستم ۱	سیستم ۲			سیستم ۳			سیستم ۴			سیستم ۵				
	شماره کارکرد	کارکرد خرده سیستم	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
رئیس	رهبری		۱														
	رهبر																
	مجمع تشخیص مصلحت نظام																
	نیروهای مسلح																
	هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوا																
شورای راهبردی روابط خارجی																	
رئیس قوه مجریه	رئیس جمهور																
	شورای عالی امنیت ملی																
رئیس قوه مقننه	مجلس																
	شورای نگهبان																
	دیوان محاسبات																
رئیس قوه قضائیه	قوه قضائیه																
	رئیس قوه قضائیه																
	دیوان عدالت اداری																
	سازمان بازرسی کل کشور																
مجلس خبرگان																	

کام دوم: عارضه یابی

۱. مطالعه سیستم شماره ۱

- سیستم های عملیاتی شناسایی شده در سه زیر سیستم جای گرفته است که عبارتند از: قوه مجریه، قوه قضائیه و نیروهای مسلح.
- از نظر مانایی، هر کدام از این سه زیرسیستم به طور مستقل عملیات خود را انجام می‌دهند و در واقع مانا هستند.

- اعمال محدودیت‌های مختلفی از سیستم سطح بالاتر در وجود دارد که عمدتاً بر روی قوه مجریه می‌باشد.
- پاسخگویی از زیر سیستم های عملیاتی عمدتاً از سوی قوه مجریه مشاهده می‌گردد که از سازوکارهای مختلف و متنوعی همچون سوال از رئیس جمهور و وزرا، نیاز به تصویب مجلس در لوایح و ...، رای اعتماد و ... می‌توان یاد کرد؛ ولی در مورد پاسخگویی دیگر زیرسیستم های عملیاتی و همچنین شاخص های عملکردی سازوکار واضح و مشخصی شناسایی نشده است.
- ۲. مطالعه سیستم شماره ۲
- مهمترین منابع شناسایی شده برای ایجاد تعارض مربوط به بحث حوزه اختیارات و اختلافات قانونی قوا و نهادها می‌باشد که می‌تواند نشان از مشکل در قانون یا تفسیر قانون باشد [۳۳، ص ۱۴۱].
- از جمله نهادهای هماهنگی می‌توان به نهاد رهبری به عنوان هماهنگ کننده قوای مختلف، رئیس جمهور در نقش مسئول امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی کشور، شورای نگهبان در نقش تفسیر قانون اساسی، مجمع تشخیص مصلحت نظام در نقش حل اختلاف میان قوا، مجلس شورای اسلامی در نقش تفسیر قوانین عادی، هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوا اشاره نمود.
- از آنجا که استقلال قوا در ساختار حکومت ما از نوع نسبی است [۴۲، ص ۲۶] و نه استقلال کامل و نه تفکیک قوا، می‌بایست دارای سازوکارها و نهادهای هماهنگ کننده بیشتر و مناسب‌تری بین قوا باشیم.
- ۳. مطالعه سیستم شماره ۳
- از جمله فعالیت‌های سیستم ۳ در سیستم کانونی می‌توانیم به انتخاب رهبر، نصب و عزل عالی‌ترین مقام قوه قضائیه، امضای حکم ریاست جمهوری و عزل رئیس جمهور توسط مقام معظم رهبری، امضای عهد نامه ها، مقاله نامه ها، موافقت نامه ها و قراردادهای دولت ایران با سایر دولت ها و همچنین امضای پیمان های مربوط به اتحادیه های بین المللی و مسئولیت امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی کشور توسط رئیس جمهور، بررسی لوایح و طرح های قانونی و تصویب عهدنامه ها، مقاله نامه ها، قراردادهای و موافقت

نامه های بین المللی توسط قوه مقننه و اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین توسط قوه قضائیه اشاره نمود.

- ضمن وجود اختلافات و تعارضات میان زیرسیستم های عملیاتی و همچنین عناصر متاسیستم، اعمال اختیار توسط آن تا حد زیادی دموکراتیک بوده و اجزای سیستم ۱ به نسبت از اختیارات بالایی برخوردار هستند گرچه این اختیار و اقتدار در این میان یکسان و متعادل نیست.

- از بررسی فعالیت های مرتبط با عناصر سیستم ۳ که در بند بالا نیز آمده است، مشخص می گردد این عدم تعادل به سمت قوه مقننه سنگینی می کند؛ قوه مجریه بیشتر تابع است و قوای دیگر از اقتداری بیشتر برخوردارند [۳۵، ص ۲۰۲].

- همچنین از مصادیق عدم استقلال و محدودیت اختیارات قوه مجریه می توان به تصمیم گیری در سیاست خارجی اشاره داشت که در میان نهادهای متعددی گسترده شده است؛ علیرغم اینکه قوه مجریه به دلیل دارا بودن بیشترین تعامل با عرصه خارجی و در اختیار داشتن اطلاعات گسترده صلاحیت بیشتری دارد [۴۳، ص ۲۷].

- چانه زنی بر سر منابع در میان اجزای سیستم ۱ معمولاً بر سر بودجه سالیانه می باشد که مسئولیت تنظیم آن بر عهده قوه مجریه می باشد ولی بررسی و تایید نهایی آن در اختیار قوه مقننه است.

- در خصوص سیستم ۳* بررسی ها نشان می دهد که نهاد یا سازوکار اجرایی مشخصی برای نظارت بر عملکرد و رسیدگی به شکایات علیه قوه قضائیه وجود ندارد [۳۵، ص ۲۰۲]. نهادها و سازوکارهای متنوعی برای نظارت عملکرد اجزای سیستم ۱ (سیستم ۳*) در نظر گرفته شده است که می توان به مجلس خبرگان رهبری، دیوان محاسبات، دیوان عدالت اداری، سازمان بازرسی کل کشور و تحقیق و تفحص مجلس، کمیسیون اصل نمود و ... اشاره نمود.

- سازوکار مشخصی برای اندازه گیری عملکرد اجزای سیستم ۳ و به تبع آن کل متاسیستم در رابطه با امکان دستیابی به اهداف دیده نشده است.

۴. مطالعه سیستم شماره ۴

- از فعالیت های سیستم شماره ۴ می توانیم از نهادهایی مانند مجمع تشخیص مصلحت

نظام، شورای راهبردی روابط خارجی، شورای بازنگری قانون اساسی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی امنیت ملی نام ببریم که وظایفی از جمله مشورت به رهبری در تعیین سیاست‌های کلی نظام، کمک به تصمیم‌گیری‌های کلان و جست و جو افق‌های نو در روابط خارجی و بهره‌مندی از نظرات نخبگان در این عرصه، تهیه و تدوین سیاست‌ها و طرح‌های راهبردی کشور در زمینه‌های مختلف فرهنگی، تعیین سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور و ... برشمرد.

• در خصوص این سوال که آیا این فعالیت‌ها متضمن سازگاری با آینده هستند نمی‌توان اظهار نظر کلی داشت و نیاز به بررسی موردی هر کدام از نهادها می‌باشد که برای نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره داشت.

• شورای عالی انقلاب فرهنگی: ضروری است تمامی سیاست‌های فرهنگی در سطوح مختلف کشور منبعت از سیاست‌های این شورا باشد. همچنین این شورا از ورود به کارکردهای عملیاتی دوری نماید [۳۵، ص ۲۰۱]. چرا که این نقش در حال حاضر توزیع شده است [۴۴، ص ۶۹]

• مجمع تشخیص مصلحت نظام: تصمیم‌گیری‌های مجمع بر مبنای تشخیص ضرورت و مصلحت بوده [۴۵، ص ۱۱۳] و مستمر و مداوم نیست. از طرف دیگر امکان نظارت بر تحقق سند چشم‌انداز کشور فراهم نمی‌باشد [۳۵، ص ۲۰۲].

• سازوکار پایش جریان‌ات محیطی و ارزیابی روندها توسط سیستم ۴ نامشخص است.
• چگونگی اندازه‌گیری عملکرد اجزای سیستم ۴ در رابطه با امکان دستیابی به اهداف مشخص نشده است.

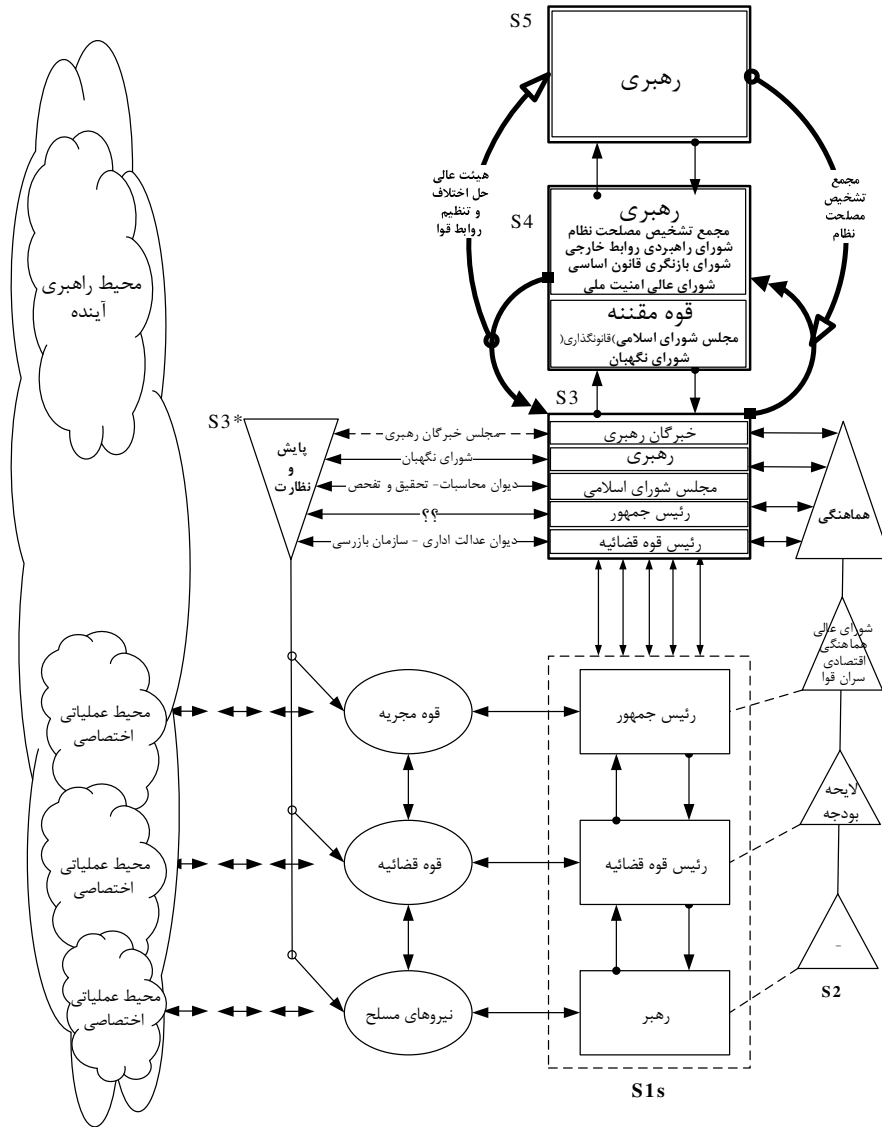
۵. مطالعه سیستم شماره ۵

• عالی‌ترین مسئول سیاست‌گذاری در سطح حکومت مقام معظم رهبری می‌باشند.
• سیستم ۵ هویتی مناسب را برای حکومت فراهم آورده و اهداف روشنی را برای آن مشخص می‌نماید.

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در گام اول و همچنین مطالعه نهادهای مطرح شده در این گام می‌توانیم عمل عارضه‌یابی را انجام دهیم ولی قبل از آن با توجه به ارتباطات نمایان شده، ساختار حکومتی نهفته در قانون اساسی را ترسیم نموده ایم که در **Error!**

Reference source not found. مشاهده می شود.

شکل ۳. ساختار حکومتی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل سیستم‌های مانا (منبع: یافته‌های پژوهش)

گام سوم - بررسی کانال‌های ارتباطی و حلقه‌های کنترلی

در این گام با استفاده از فهرست خطاهای پرتکرار به بررسی ساختار شناسایی شده پرداخته‌ایم.

۱. اشتباه در شفاف نکردن اهداف و نتایج مورد انتظار از سطوح مختلف: چنین خطایی شناسایی نشد.

۲. خطای ناشی از تامین استقلال برای عناصر سیستم ۱: همانطور که قبلاً اشاره شد تمامی عناصر سیستم ۱ دارای استقلال نسبی هستند ولی دو مورد قابل بررسی است. نخست اینکه این عناصر در تعادل به سر نمی‌برند و دوم سازوکارها و نهادهای هماهنگ کننده متناسب و کافی نمی‌باشند.

۳. خطای ناشی از اطمینان نسبت به وجود مدیریت محلی در سطح سیستم ۱: این خطا در کل سیستم شناسایی نشد ولی در برخی موارد مصداق دارد؛ از جمله اینکه برخی از نهادها و عناصر قابلیت نسبت داده شدن به یک سیستم سطح بالاتر را ندارند و به عبارتی با چند سیستم مرتبط می‌باشند. بعنوان نمونه عملکرد در حوزه سیاست خارجی، انتخاب روسای دانشگاه‌ها و ... از آن جمله است.

۴. سیستم‌های ۲، ۳، ۴ و ۵ بطور مستقل به دنبال مانایی خودشان باشند (آسیب شناسی خودنوگری) بجای اینکه به کل سیستم خدمت کنند: این خطا در سیستم‌های مربوطه شناسایی نشد.

۵. عدم وجود هر کدام از سیستم‌های ۱ تا ۵ و یا عملکرد نامناسب آنها: تمامی سیستم‌های ۱ تا ۵ وجود دارند

- سیستم ۲ بسیار ضعیف است، بنابراین همکاری به‌خطر می‌افتد: سیستم ۲ بطور مناسب و کافی وجود ندارد و در موارد موجود نیز دارای ضعف می‌باشد.

- سیستم ۴ بسیار ضعیف است و بنابراین سیستم ۵ بر روی سیستم ۳ آوار شده و بطور فزاینده به امور روزمره علاقمند می‌شود: سیستم ۴ ضعیف نبوده ولی سازوکاری متناسب با آنچه که مدل سیستم مانا پیشنهاد داده است را ندارد.

- سیستم ۵ کیفیات ضروری کل سیستم را برای سیستم‌های عریض‌تر که بخشی از آن

است نمایندگی نمی‌کند: این خطا نیز در اینجا شناسایی نشد.
۶. جریان‌های اطلاعاتی با آنچه که برای سیستم مانا ضروری است انطباق ندارد:
جریان‌های اطلاعاتی مورد نظر در این سیستم بسیار پیچیده بوده و جریان‌های غیر رسمی آن زیاد است.

۵- بحث و نتیجه گیری

ساختار حکومت جوامع مختلف ضمن تفاوت‌هایی که دارند ولی کارکردی مشابه ولی با کیفیت‌های متفاوت دارند [۴۶، ص ۱۷]. جهت رفع مشکلات بایست روابط بین نهادهای حکومت دارای سازوکار مطلوبی باشند [۳۵، ص ۱۸۴]. از آنجا که مدل سیستم‌های مانا ابزاری را در اختیار می‌گذارد تا ساختار فعلی سیستم‌ها یا ساختاری جدید را عرضه یابی و طراحی نماییم در این پژوهش با هدف شناسایی ساختار حکومتی و همچنین عرضه یابی این ساختار از مدل سیستم‌های مانا بهره گرفته شد. در این فرایند با استفاده از روش سه مرحله‌ای که توسط جکسون (۲۰۰۳) پیشنهاد شده است و مطالعه و بررسی قانون اساسی جمهور اسلامی ایران، اسناد و مدارک بالادستی و نظرات خبرگان، نهادهای مرتبط با حکومت شناسایی شده و سپس وظایف و ارتباط میان آنها فهرست و با جداول و چک لیست‌های مدل انطباق داده شد. در گام بعد ساختار حکومتی جاری کشور شناسایی و مدل سیستم مانای حکومت جمهوری اسلامی ایران را ترسیم نمودیم. در گام آخر با استفاده از چک لیست خطاهای پرتکرار در مدل‌های سیستم‌های مانا، ساختار ترسیمی مورد بررسی و آسیب‌شناسی قرار گرفت.

اجزای شناسایی شده برای سیستم شماره ۱ عبارتند از: قوه مجریه، قوه قضاییه و رهبری که به ترتیب از بیشترین تا کمترین حجم کارکرد در این سطح (سیستم عملیاتی) برای ایشان در نظر گرفته شده است. در سطح مدیریت داخلی نظام، سیستم شماره ۳ متشکل از پنج نهاد مجلس خبرگان رهبری، رهبری، مجلس شورای اسلامی، ریاست جمهوری و رئیس قوه قضاییه می‌باشد که هر کدام از این نهادها بجز ریاست جمهوری دارای ابزارهای کنترلی و نظارتی (سیستم* ۳) مناسبی می‌باشند؛ البته در مورد سیستم شماره ۲ (سیستم هماهنگی) برخلاف سیستم شماره ۳، سازوکارها و نهادهای متناسبی فراهم نگردیده است، گرچه

نهادهایی برای هماهنگی بین اجزای سیستم ۱ و در سطح بازگشتی پایین‌تر تعبیه شده است که از آن می‌توان به وزیر دادگستری جهت هماهنگی بین قوه مجریه و قضائیه و یا شورای نظارت بر صدا و سیما اشاره کرد ولی هماهنگی در سطح سیستم ۳ فقط برعهده مقام معظم رهبری، تا حدی شورای نگهبان، هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوا و مجمع تشخیص مصلحت نظام (در بعد حل تعارض) قرار گرفته شده است و سایر نهادهای سیستم ۳ بدون ابزار هماهنگی می‌باشند؛ هرچند بودجه سالانه کشور را می‌توان به عنوان ابزاری جهت هماهنگی در نظر گرفت.

در خصوص سیستم شماره ۴ که کارکرده مناسب آن جهت سازگاری سیستم با محیط ضروری است [۴۷، ص ۲۱۲]، نهادهای متعددی در ساختار شناسایی شده است؛ گرچه از نظر محتوایی و عملکردی نیاز به بررسی عملیاتی دارد. وظایف این سیستم بر عهده رهبری، مجمع تشخیص مصلحت نظام و مجلس شورای اسلامی قرار گرفته است. همچنین سیستم شماره ۵ در ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران مقام معظم رهبری می‌باشند که بر ارتباط میان سیستم‌های ۳ و ۴ نیز نظارت داشته و دارای اختیار غایی می‌باشند.

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته در این پژوهش ساختار حکومتی جاری کشور نه بطور کامل ولی بطور نسبی مانا تشخیص داده شده و تمام اجزای ۵ گانه در آن موجود است. اجزای سیستم ۱ بجز برخی عناصر از استقلال مناسبی برخوردار می‌باشند که مساله بسیار مهمی برای مانایی کل سیستم می‌باشد.

پیشنهاد می‌گردد: ۱. سازوکارها، ابزارها و نهادهای هماهنگ کننده میان تمام زیرسیستم های عملیاتی با هم و با سطوح بالاتر ایجاد و تعبیه گردد؛ ۲. مواردی که استقلال و اختیارات سیستم شماره ۱ را تحت تاثیر قرار می‌دهد مورد بررسی و اصلاح قرار گیرد تا توازن و تعادل اختیار و قدرت هرچه بیشتر برقرار گردد؛ ۳. ابزارها، سازوکارها و نهادهای مربوط به کارکردهای پایش و نظارت بطور گسترده و فراگیرتر، تخصصی تر و شفاف‌تر به کار خود بپردازند؛ ۴. سازوکارهای پایش مستمر بر روی سیستم‌های عملیاتی توسط سیستم ۵ طراحی گردد؛ و ۶. نهادهای سیستم ۴ بطور متمرکز و مداوم وظایف خود را منطبق با همان کارکردهای هوشمندی (انطباق)، راهبرد و توسعه پیش ببرند و از کارکردهای عملیاتی دوری جویند. ۷. فرایندی جهت برآورد میزان دستیابی به اهداف حکومت و موفقیت زیر سیستم‌ها

طراحی گردد. ۸. در پژوهش‌های آتی با بررسی‌های ساختاری و محتوایی و همچنین نظرات خبرگان ساختار مطلوب طراحی و پیشنهاد گردد.

۶- منابع

- [1] Mohamed A. (2009). "The image of religious government in Nahj al-Balagh". *Islamic Revolution Studies*. 4 (13):117-138.
- [2] Pourezzat A.A., "Fundamentals of Public Administration and Government Knowledge". Samt, Tehran, 2011
- [3] Alihosseini, A., Ebrahimi, A. (2013). The "Why" of the Fluctuation between Semi-Presidential, Semi-Parliamentary, and Parliamentary Patterns in the Islamic Republic of Iran. *Islamic Politics Research*, 1(3), 37-65.
- [4] Madani S.J. (2003). "A Review of the Formation of the Constitution in the Islamic Republic". *Contemporary political thought and history*.2 (16): 38-42.
- [5] Kadkhodaei, A., Tahan Nazif, H. (2016). The structure and substance of government from the perspective of aim and means in the light of the theory of conventions (E'tebaariaat theory). *Public Law Studies Quarterly*, 46(1), 19-39. doi: 10.22059/jplsq.2016.57464
- [6] Vincent, A. "Theories of the State". Bashirieh H., Ney, Tehran, 1998.
- [7] Abdolrahman A. "Bases of politics". Ney, Tehran, 1994.
- [8] Aframbostani F. "Manjed Al-Talab, Persian - Arabic". Bandarrigi M. Islami, Tehran, 1998.
- [9] Govern. 2019. in Merriam-Webster.com. Retrieved January 31, 2019, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/govern>.
- [10] Johnson, A. G., & Bealey, F. (1999). *The Blackwell Dictionary of Political Science. A User's Guide to its Terms*.
- [11] Finer, S. E., & Finer, S. E. (1997). *The History of Government from the Earliest Times: Ancient monarchies and empires (Vol. 1)*. Oxford University

Press, USA.

- [12] Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. "Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics". Bashirieh H., Ney, Tehran, 2000.
- [13] Ghazi S.A. "presis du droit constitutionel". Mizan, Tehran, 2009.
- [14] Hafeznia M.R. (2013). "Philosophical Explanation of the Structuralization of Governments Based on Political Geography". National Conference on Applied Geopolitics
- [15] Rezaii, Z., Azar, A., Moghbel Baerz, A., Dehghan Nayyeri, M. (2017). Viable organization: an application of viable systems model (VSM) in organizational structure design. Iranian journal of management sciences, 12(47), 1-20.
- [16] Schwaninger, M. (2006). Theories of viability: a comparison. Systems Research and Behavioral Science: The Official Journal of the International Federation for Systems Research, 23(3), 337-347.
- [17] Meadows, D. H., Meadows, D. L., & Randers, J. (1992). Beyond the limits: global collapse or a sustainable future. Earthscan Publications Ltd.
- [18] White, L., & Lee, G. J. (2009). Operational research and sustainable development: Tackling the social dimension. European Journal of Operational Research, 193(3), 683-692.
- [19] Espinosa, A., & Walker, J. (2011). A complexity approach to sustainability: theory and application (Vol. 1). World Scientific.
- [20] Beer, S. (1981). Brain of the Firm (2nd Ed.). Chichester: John Wiley & Sons.
- [21] Lewis, E., & Millar, G. The Viable Governance Model—A Theoretical Model for the Governance of IT.
- [22] Espejo, R. (2014). Cybernetics of Governance: The Cybersyn Project 1971–1973. In Social Systems and Design (pp. 71-90). Springer, Tokyo.
- [23] Boyne, G. A. (1992). Local government structure and performance: lessons from America?. Public Administration, 70(3), 333-357.
- [24] Gore, A. (1993). From Red Tape to Results: Creating a Government That

Works Better & Costs Less. Report of the National Performance Review.

- [25] Osborne, D. (1993). Reinventing government. Public productivity & management Review, 349-356.
- [26] Benton, J. E. (2002). County service delivery: Does government structure matter?. Public Administration Review, 62(4), 471-479.
- [27] Mirmohammadi M. (1998). "Designing the optimal structure of supervision in the administrative system of the Islamic Republic of Iran". Doctoral dissertation, University of Tehran, Tehran, Iran.
- [28] Zareei M.H. (2004). "Good governance, sovereignty and Iranian Government". Journal of Law Research, 7(133), 155-202.
- [29] Akhtarshahr A. (2008) "Distribution of power in the constitutional structure of the Islamic Republic of Iran". Islamic Revolution Studies. 4 (12):161-181.
- [30] Aghdaee T. (2010). "The structure of government, its features and its functions in Maysad al-Abad". History of Literature (Humanities Research).26(66): 189-214
- [31] Asadian A. (2011). "Investigating interactions between executive and legislative powers". Journal of Law Research, 14(106), 81-106.
- [32] Salahi, S., Bahadori Jahromi, A. (2012). Constitutional Structures of Islamic Republic of Iran and Republic of Iraq: a Comparative Study. Comparative Law Review, 3(2), 65-82. doi: 10.22059/jcl.2012.32112
- [33] Gorji Aznadreyni, A., Rezaei, M. (2014). Resolving of Powers Disputes and Regulation of Powers Relations in Islamic Republic of Iran. The Judiciarys Law Journal, 78(85), 113-144. doi: 10.22106/jlj.2014.11322
- [34] Ghorbani B. (2016). "Good governance and the assessment of governance in the constitution of the Islamic Republic of Iran". master's thesis, University of Tehran, Tehran, Iran
- [35] Mirmohammadi M, ghorbanizadeh V, Zeinali H. Pattern of relationships between sovereign institutions in the Islamic Republic of Iran. IQBQ. 2015; 19

(2):183-205

- [36] Khosravani F., Azar A., Khodadad Hosseini S.A. (2016) "Strategy making problem structuring with journey making and drama theory (case study: green gas supply chain)", *Modern Researches in Decision Making*, 1 (1): 103-138 (In Persian).
- [37] Jackson, M. C. (2003). *Systems thinking: Creative holism for managers* (p. 378). Chichester: Wiley.
- [38] Espejo, R., & Reyes, A. (2011). *Organizational systems: Managing complexity with the viable system model*. Springer Science & Business Media.
- [39] Perez Rios, J. (2012), *design and diagnosis for sustainable organizations*, Springer.
- [40] Beer, S. (1984). The viable system model: Its provenance, development, methodology and pathology. *Journal of the operational research society*, 35(1), 7-25.
- [41] Flood, R. L., & Jackson, M. C. (1991). Total systems intervention: a practical face to critical systems thinking. *Systems Practice*, 4(3), 197-213.
- [42] Hashemzadeh H. (2009). "Barriers and strategies for interaction between executive and legislative powers". *Legal Information Quarterly*. 14: 7-36
- [43] Fazeli, H. (2012). Separation of Powers and Foreign Policy in the IRI Constitution: The Necessity of an Interpretation based on Efficiency. *Doctrine of Policy Making*, 3(2), 9-30.
- [44] Hoseinbeigi A, Forouzande Dehkordi L, Danaeefard H, Pourezzat A. Designing a Monitoring and Evaluation System for Policies of the Ministry of Science. *IQBQ*. 2017; 21 (3) :49-71
- [45] Doust Mohammadi, S., Babapour, M. (2011). EXPEDIENCY DISCERNMENT COUNCIL OF THE SYSTEM, INFRASTRUCTURES, CONFLICT DISCOURSE AND RULE OF LAW. *Political quarterly*, 41(1), 97-114.

- [46] Gholipour, A. Institutions and Organizations (Institutional ecology of Organizations), Tehran: SAMT, 2005, p17.
- [47] Rezaee Z., Azar A., Moghbel A., Dehghan Nayeri M. (2017). "Diagnosing Organizational Structure Based on the Viable System Model (VSM)"; Modern Researches in Decision Making, 3 (1): 187-215 (In Persian).